

Elżbieta Isakiewicz

PEKLO

ZACHRÁNĚNÝCH

© PRESS

Peklo zachráněných

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.cpress.cz
www.albatrosmedia.cz

Elżbieta Isakiewicz
Peklo zachráněných – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2022

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

PEKLO ZACHRÁNĚNÝCH

Elżbieta Isakiewicz

 CPRESS

Tato kniha připomíná příběhy Židů,
kteří v Polsku přežili holokaust.
Příběhy byly shromážděny
a doplněny v letech 2000–2018.

Mai a Mateuszovi, mým dětem

0B5A7

SKOK	9
TÝDEN	25
V TICHOSTI	29
ZÁBAVA	47
TOVÁRNA	53
PAMPELIŠKY	67
TALISMAN	73
DVAKRÁT	91
GOŁĘBIE	105
SVĚDOMÍ	117
NÁHODA	127
POSLEDNÍ VŮLE	147
KOMÍN	157

STŘÍBRNÝ TÁC	177
SUD	189
DÍTĚ	197
ÁRIJKA	205
KNOFLÍKY	217
ŠIFRY	227
VLK	235
ŠŤASTLIVEC	249
EPILOG	261

אָרַב

V matčině obchodě s galanterií se ke stropu vršily balíky látek a šířily tichou a hrdou hedvábnou vůni. V poledne je ozařovaly sluneční paprsky prodírající se do tmavého interiéru výkladní skříní a sytily je plnými barvami, až měl člověk chuť je slízat jako zmrzlinu. V rohu, nejbližší vchodu, stály figuríny s obyčejnými, jednoduchými šaty. Věřil jsem, že se ty bezhlavé panny v noci chichotají a tančí. Šaty pro obchod šila Salomea Kowalczyková, majitelka nedaleké malé krejčovské dílny. Byla to Polka. Její muž Stanisław pracoval na poště. Každý z jejich pěti synů hrál na nějaký nástroj. Naše rodiny se často scházely a orchestr Kowalczykových hrával po jídle družné písně. Měl jsem rád především truchlivé a rázné tóny houslí.

Obchod se spolu s bytem, v němž jsem se narodil, nacházel v Mogilské ulici, v polské čtvrti, ale matka našemu životu udávala francouzský tón. Všechno kvůli Besançonu, než se následkem vrtochů osudu ocitla na krakovském předměstí. Její otec, náš dědeček, který byl osudem obdařen čtyřmi dcerami, zůstal po babiččině nečekané smrti v důsledku tyfu v roce 1916 sám. Když skončila první světová válka, navštívil ho bratr zemřelý, žijící ve Francii. „Abych ti ulehčil,“ navrhl, „vezmu jednu tvou dceru s sebou do Besançonu.“

Volba padla na Gustu, mou matku. Během tříletého pobytu v odlehlé zemi se naučila jazyk a tamní zvyky, které jsme si později za neustálého vzdychání museli osvojovat: „Ach, Besançon...“ Jako kdyby tam nechala něco cenného, co nosí v sobě, kam my nemůžeme, a zastírá tak hořkosladký stesk.

Můj otec Leopold Allerhand tuto matčinu slabost přijímal s klidem, v čemž mu možná pomáhalo jeho vlastní nenaplnění – přerušená nit jednoho příběhu. Studoval medicínu, když začala první světová válka, byl mobilizován, ale zanedlouho se v obci Gródek Jagielloňski nedaleko Lvova (dnes ukrajinský Horodok, pozn. překladatelky) dostal do ruského zajetí, odkud ho odvezli na Sibiř, kde se dočkal konce války. Po návratu do Krakova šel zpět na studia, ale vypukla polsko-sovětská válka

a on vstoupil do armády jako dobrovolník. (Připomínal, že rodina Allershandových v této zemi žije už čtyři staletí, nemůže tedy nechat vlast na holičkách.) „Ach, utekla mi medicína, utekla,“ kýval hlavou nad stolem s velkým porcelánovým lustrem, jenž svítil sytým žlutým světlem. Zapsal se na ekonomické kurzy, aby se stal úředníkem. Pak přišel o místo a začal pracovat s matkou. Brzy jsme se přestěhovali na ulici Topolowou, na roh s Rakowieckou, kde rodiče převzali větší obchod po zemřelém dědečkovi. Tady také stály figuríny oděné do šatů. Nejednou si je zkoušela Maria Kwiatková, sousedka z Topolowé. Slýchával jsem ty rychlé, švitořivé ženské rozhovory plné spokojenosti a vzrušení, které nákup a prodej doprovázely. Kwiatkovi, Poláci, nás navštěvovali a my zase je – dokonce na Vánoce. Jejich dcera Irena byla o rok mladší než já a syn Rysiek zhruba o pět let. Moje sestry, dvojčata, si s ním hrály na schovávanou a můj otec se strojuvůdcem Franciszkem Kwiatkem rozmlouvali o politice. Závídel jsem mu, že ovládá majestátní, mohutné tělo lokomotivy.

Prvního nebo druhého září 1939 se s námi otec rozloučil. Odjel ke své jednotce do Przemysłu, protože byla vyhlášena mobilizace. Brzy se dostal do německého zajetí v Tarnowě. Zbytek rodiny zůstal na Rakowiecké.

Němci okamžitě zaváděli protižidovské restriktce: povinnost nosit pásku s Davidovou hvězdou od věku dvanácti let a odklizení sněhu z ulic – platily též pro kupce, lékaře a advokáty. A bylo nařízeno čistit chodníky zubním kartáčkem. Pracující byli poháněni a bití. Židovské děti byly vyloučeny ze škol.

Později byla nařízena inventarizace obchodů. Matka to udělala s pomocí spřátelených Polek žijících v našem domě. Aby se podařilo něco zachránit, matka mě a sestru ovíjela látkami, přes něž jsme si přehodili kabát, a takto jsme šli ke Kwiatkovým – mnohokrát tam a zpět. Pak Němci všechno vzali do dvou obrovských žebříňáků. V denním světle se látky třpytily jako vlnky na vodní hladině. Ledabyly poházené nahé figuríny, ač bez hlavy, vypadaly, jako by jely na popravu. „Podívej, kam

je vezou,“ špitla mi matka. Tak jsem sledoval poslední cestu našeho obchodu. Byl vyložen ve Floriańskiej ulici, v rozsáhlém velkoobchodě, který před válkou patřil Židovce Szrajberové, jíž se říkávalo Szrajberka.

Na obživu a zaslání balíčků dávala matka otci peníze z pokoutního prodeje zachráněných látek a částečně i mléčných výrobků. Jednoho dne jsme dostali zprávu, že otce budou, spolu se stovkami dalších zajatců, převážet přes Krakov do Německa. Matka nás, tři děti, vzala na nádraží. Objali jsme se v hluku a rámusu, za supění a houkání parních lokomotiv, skřehotavých povelů megafonů. „Starej se o ženy,“ nařídil otec. A pak ho odvezli do Arnswaldu, dále do zajateckého tábora IIC ve Woldenbergu, kam převezli deset tisíc polských důstojníků včetně novináře Tadeusze Kudlińskiego a spisovatele Mariana Brandyse.

Otec měl válku prožít až do konce v zajetí, v uvězněném stínu našich osudů, v mukách nejistoty.

A pak se začalo povídat, že vzniknou ghetta a my budeme vysídleni. To není pravděpodobné, říkali, v Krakově přece žilo sedmdesát tisíc Židů, více než čtvrtina obyvatel. Zbožní Židé v chalátech, s pejzy a plnovousy obývali čtvrť Kazimierz – domnívali jsme se, že Němci ghetto vytvoří právě tam, zatímco oni Polákům nařídili opustit sedmnáct ulic na druhém břehu Visly ve čtvrti Podgórze a Židy přestěhovali tam. Místa bylo velmi málo: Patnáct tisíc lidí v prostoru, v němž předtím žily tři tisíce. Němci nám dali na výběr: Buď se přestěhujete do ghetta, nebo opustíte město. „Budeme svobodní, dokud to bude možné,“ prohlásila matka. A odešli jsme na předměstí, do Czyżyn. Pronajali jsme si stísněný byteček poblíž velkého mlýna Wasserbergerů, který zabavili Němci. „Mlel“ vodu za doprovodu tvrdošijných a teskných zvuků. Museli jsme z něčeho žít, proto jsme s matkou pašovali mouku do Krakova, pytle jsme nosili na zádech. Avšak zanedlouho Němci Czyžyny připojili k městu, proto jsme se stěhovali o deset kilometrů dál, do vsi Mogiła.

Říkalo se, že kdo pracuje, ten přežije. Měl jsem třináct a půl roku. Mí vrstevníci pracovali u sedláka, na poli, pod správou německého hospodáře, já jsem odešel na těžkou práci. Matka si myslěla, že když budu

pracovat pro armádu, Němci to zohlední, proto jsem každé ráno jezdil na letiště v Rakowicích a se zvláštní propustkou se vracel domů. Později byli dělníci ubytováni v kasárnách. Tak jsem se ocitl v pracovním táboře.

V červnu a říjnu 1942 probíhaly v ghettu vysídlovací akce – pokaždé odvedli několik tisíc lidí. Proslýchalo se, že je odvázejí do Belžce, do plynu. Moje matka, která neměla židovský vzhled, stejně jako celá naše rodina, přistoupila k bráně ghetta s Poláky. Vrátila se na venkov rozrušena strašnými zprávami: Vzali otcova bratra, který měl tak chatrné zdraví, že jako jediný nebyl odveden do armády, stejně jako jeho ženu a syna – všichni zahynuli. Babičce jsme o tom neřekli, chtěli jsme ji udržovat ve starém světě, jak dlouho to jen bude možné.

Už jsme v Mogiře bydleli rok, když vyšlo nařízení přestěhovat Židy z okolí Krakova do Wieliczky. Odjeli jsme tam povozem najatým od místního sedláka, ponurého, vousatého, který koně pohání v úsečném, ledovém mlčení. Ve Wieliczce se už tísní tisíce lidí, tři nebo čtyři rodiny v jednom pokoji, vzduch se chvěje předtuchou – brzy začne vysídlování do Belžce. „Pane Reinere,“ obrací se matka na ředitele židovské nemocnice, otcova známého z dob studia medicíny, „přijměte naši babičku.“ Starce totiž z nemocnice údajně nebrali, báli se tam chodit ze strachu před nemocemi. Reiner souhlasil.

Wieliczka už je obklíčena jednotkami SS, ale některé zbrojařské firmy a také letiště posílají auta, která mají odvézt jejich dělníky – když firmy kvůli nedostatku pracovní síly nepracují, jsou Němci, jejich správci, posíláni na frontu. Lidé to vědí, proto auta obstupují, smlouvají se skopčáky: „Vezměte nás s rodinou do Krakova.“ Jedni vytahují zlaté mince zašité v kapsách, jiní stříbrné lžičky, další kožené límečky, moje matka snubní prsten. Podařilo se, jedeme do ghetta.

Další den ve Wieliczce začne akce, esesmani přijdou do nemocnice a všechny ležící zastřelí. Tak zemře naše babička. Možná usnula, možná

ve snu kárala syny za to, že si neumyli ruce před večeří, svět včerejška zahalovalo mlhavé večerní šero.

V říjnu 1942 už nebylo pochyb o tom, že se opět připravuje vysídlování. Matka odvezla dvojčata do Mogiły. Slibovala známým, Polákům (znali náš původ), že si je za dva tři dny vyzvedne. Plánovala dostat se se mnou přes dráty ghetta, odvést holčičky a ukrýt se v lese, s partyzány, kdekoliv. Když jsme se však snažili protáhnout se úzkým průchodem pod pletivem z ostnatého drátu, najednou se objevili esesmani v roze-stupech několika metrů. Museli jsme toho nechat.

Akce začne následující noc. Židovští a polští policisté dostanou rozkaz přivést na náměstí Zgody šest tisíc Židů, ale chytaní utíkají a schovávají se. Tehdy do akce zasáhnou Němci – berou si osm tisíc lidí. V pět ráno se rozlehne bušení na naše dveře. Cestou na náměstí, v Targové ulici, matka ukazuje důstojníkovi SS dopis, který jí zaslal otec ze zajetí, stvrzující, že v Polsku a celé Evropě platí Ženevská úmluva z počátku století, podle níž rodiny důstojníků zajatých za války mají nárok na ochranu. Němec tento papír trhá na cáry a bambusovou holí matku praští do hlavy. Dává vojá-kovi znamení, že nás má vést dál.

Vtom megafony křičí, že ti, kteří pracují ve zbrojařských továrnách, mimo jiné i na letišti, se mají okamžitě hlásit na shromaždišti ve Wę-gierské ulici. Nechci se však od matky odloučit, mám se přeci postarat o ženy a tam, na náměstí Zgody, jsem s matkou jedno, jako v lůně, jako u zdroje. Kráčíme a podpíráme se, vrávoráme (nespali jsme dvě noci) na to náměstí, jehož název nám zní jízlivě a dusivě a odkud nás v par-ném, ztuhlém odpoledni v zástupech odvádějí na stanici Krakov Plašov (Płaszów), kde nás všechny za bití a popohánění nakládají do špinavých, znečištěných nákladních vagonů bez lavic a pak dveře zavírají na pet-lici. Lidé se však ve vagonech nemačkají, proto Němci opět otevírají dveře a práskají nás bičí, abychom se stlačili – a do každého vagonu přiloží ještě po dvaceti lidech. Trvá to několik hodin, které se vlečou, páchnou potem a vysávají krev z ran. Konečně se vlak rozjede, šine se pomalu, tu a tam se zastavuje. Na blízké stanici pracují na železničních

kolejích polští dělníci, lidé ve vagonech na ně křičí skrze malé obdélníkové okénko: „Vodu, vodu, vodu!“ „Trochu špinavé vody!“ volají děti hebrejsky a Poláci naplňují vědra a táhnou je k vagonům. Protentokrát to Němci dovolí. Kdo má hrníček nebo lahev, podává ji okénkem. Potom za jízdy začíná rodit žena, je slyšet sténání a pláč (těžko říct, jestli narození v pekle přináší nějaké výhody při vstupu do nebe), k večeru, někde v Puszczy Niepołomiecké, dva chlapci, trochu starší než já, otevírají okénko (naštěstí nezamřížované) a vysoukají se jím ven. Nejprve jeden, pak druhý. Kdosi ve vagonu říká, že to jsou bratři Leserkiewiczovi, a já, nevím proč, jsem si to příjmení zapamatoval, jako kdybych se chytal talismanu. „Skoč,“ přikazuje mi tehdy máma. „Nevyskočím.“ „Skoč!“ „Ne!“ Jak mám skákat, když jsme téměř jedno tělo, ale ona mi monotónním hlasem vysvětluje: „My se přece nevrátíme, otec je v zajetí, dvojčata jsou sama v Mogiře, Polákům, kteří je skrývají, hrozí smrt, možná je předají na policii nebo pošlou v širou dál, budeš je muset najít.“ A hledí na mě s trpělivou naléhavostí, s obrovskou silou, které nelze vzdorovat.

V Tarnowě vlak dlouho stojí, je to mučivé, nakonec sebou trhne, zrychluje, ale já už jsem připraven. Kdosi mi pomáhá vysoukat se na okenní parapet, schoulím se, vystrčím hlavu a trup ven, nohy mi ještě visí ve vagonu, rychle je přitahuji a skáču.

Noc je jasná, dívám se, jak polyká vlak za zatáčkou, opalizující ciferník hodinek ukazuje za pět jedna, už padesát pět minut je dvacátého devátého října 1942, zažívám bolest odloučení. Víím, že už se s matkou neshledám.

Uvelebují se do brázd bramborového pole, prospím čtyři hodiny. Za rozběsku se šinou postavy dělníků směřující na stanici, sundávám si pásku a splývám s davem, nikdo ve mně Žida nevidí, stejně tak ani později, když jedu vlakem do Krakova. Jsem však slabý, div neomdlévám, proto jdu na záchod, sedám si na poklop klozetu, abych popadl dech, nemůžu vstát. Na nádržce zeje nápis „Voda nevhodná k pití“, ale mám takovou žízeň, že jí asi litr vypiji. Cestující se dobývají do dveří, nakonec jim otevřu a postavím se na chodbě k oknu. Studený proud vzduchu mě probouzí. Předměstí

Krakova je chaoticky rozházené, jako by si nebylo samo sebou jisté, vyčnívá z prostoru pod taktovkou dirigenta zaskočeného nepřítomností not.

Šel jsem ke Kwiatkovým. Najedl jsem se u nich, vyspal, ale v této čtvrti mě všichni znali. Kdyby mě někdo udal, Kwiatkovi by byli spolu se mnou odsouzeni na smrt. Odjel jsem do Mogiły. „Kde je maminka? Kde je?“ švitořily sestry.

„Nemáte radost, že mě vidíte?“ zatvářil jsem se hloupě, jako tehdy, když jsem je chtěl rozesmát. „Máma slíbila, že taky vyskočí z vlaku.“ To byla pravda, slíbila to.

V ghettu, v Judenratu (židovské radě zřízené Němci, aby jim pomáhala plnit rozkazy v otázkách zásobování, zdravotní péče a organizace odesílání lidí do pracovních táborů) pracoval spřízněný lékař jménem Krantz. Požádal jsem ho, aby pro mě a dvojčata našel nějaké ubytování. Sehnal mi pokoj u rodiny v Targowé ulici blízko náměstí Zgody, v domě, před nímž Němec uhodil matku bambusovou holí. Ráno jsem odcházel do práce na letišti a večer se vracel. Sestry trávily celý den doma. Když lidé opět začali šeptat, že se v ghettu něco stane, opět jsem se obrátil na Krantze. „Dej dvojčata do kinderheimu,“ poradil mi. Nesouhlasil jsem, protože během předchozí akce z tohoto zařízení Němci děti odvezli do Osvětimi a ještě týž den všechny zlikvidovali. Nadále jsme žili spolu.

Začátkem prosince Němci pracovníkům letiště nařídili dostavit se s osobními věcmi a už nás nepustili. Tak vznikl skutečný pracovní tábor, který se později přeměnil na koncentrační tábor: prostor ústředního tábora v Plašově. Sestry zůstaly v ghettu samy.

Občas se mi podařilo proklouznout na arijskou stranu, ke Kwiatkovým. Schovávali jsme si u nich věci, které se nám podařilo propašovat při likvidaci obchodu, a teď se na můj pokyn, nebo jak Kwiatková usoudila, postupně prodávaly. Některé si naprosto poctivě koupili sami. Za tyto

peníze mi posílali balíčky do tábora a otci do zajetí, pomáhali také jedné z mých sester. Když jsem od nich odcházel, Kwiatková svého syna poslala dolů, aby zjistil, jestli se někdo podezřelý nemotá kolem domu, a teprve potom mě zavolala: „Oluš, pojď.“ A já se vydával na své křivolaké stezky, tajné a bojácné, strachem již obroušené.

Dostat se do města už hraničilo se zázrakem. Odtrhnul jsem se od skupiny, když nás z baráků vedli ke vzletové dráze, kde se prováděly různé zemní práce. Ukryl jsem se za keř a pak prosmýkl oplocením a přeskočil dráty.

Někdy jsem zaslechl svištění kulek prolétajících těsně nad hlavou – každá mohla odnést můj osud do oblak, avšak rozžhavené vzteklé kulky padaly vedle a pachem smrti značily cestu mého útěku. Čím dál častěji jsem utíkal ke Kowalczykovým, kteří objevili způsob, jak poslat mé sestry do východního Polska, do malé obce Monasterzyska (dnes ukrajinská Monastyriska, pozn. překladatelky) nedaleko Stanisławowa, protože jsem neměl peníze, abych jim zařídil árijské doklady. Kowalczykovi najali jednu ženu, která za poplatek (aniž by věděla, že převáží Židovky) nejprve jednu a pak druhou převezla. V Monasterzyskách byly ubytovány v různých domech, měly předstírat, že se neznají, ale lidé brzy začali něco tušit. Jednou, když dvojčata chodila ve stejných šatech (Kowalczyková jedny šaty přebarvila, ale barvy rychle pustily), to vysvětlovala tak, že jsou obě z Krakova a Němci tam na trh dávají stejné oblečení. Jindy zase, že nosily kalhotky, protože, jak zdejší Polky přísahaly, před válkou kalhotky nosily jediné Židovky. Sestry je ujišťovaly, že ve velkých městech je to běžné, nicméně místní nepřesvědčily, proto jedné z dvojčat přikázali, aby z Krakova přivezla dokumenty potvrzující, že jsou obě Polky. Odjela. Přímo z nádraží šla ke Kowalczykovým, kteří ji strčili pod postel. Když jsem na jejich dveře zaklepal, Kowalczyková se nejprve ptala: „Kdo je tam?“ Jakmile zaslechla odpověď, s úlevou zavolala: „Myško, vylez ven. Myško, vyjdi ze skříně.“ Jednoho dne prohlásila: „Někdo tě uviděl v okně nebo tě vyzradila ozvěna kroků, každopádně sousedky povídají, že schováváme Židovku. Musíš jít.“

Dívali se z okna, jak se v dešti vzdaluje, kráčí bez cíle, rychle a přihrčeně, a pak mizí za rohem jako vzdálený stín. Uložila se ke spánku kousek od našeho předválečného bytu ve starých bývalých rakouských

kasárnách obklopených neobdělanými poli. Pak ji na jednu nebo dvě noci skryla jedna žena jménem Hnidowá, potom jí do polí nosila chléb a kysané mléko, ale protože byl podzim a chladno, Myška onemocněla zápallem plic. Nakonec ji pod svou střechu v Sławkowské ulici přijala Helena Przebindowská, Kowalczykova sestra. Její tři děti – Urszula, Mirosława a nejmladší Eluś – všechno věděly, ale mlčely jako hrob. Vdova Przebindowská, aby všechny uživila, přijímala zakázky, které doma zhotovovala, Kwiatková jí na obživu přidávala trochu peněz z prodeje matčiných látek. A Myška se uzdravila. Helena jí zařídila práci v květinářství. Roznášela kytice v jiné čtvrti, aby ji nepoznali. Ty květiny byly zvláštní, ostudné a nepochopitelné.

O druhé sestře jsme zatím nic nevěděli. Lidé (Polka a Ukrajinec), u nichž žila, jí po roce přikázali, aby se vrátila do Krakova.

Sedí vyděšená v kupé, protože nemá doklady. Spolu s ní jede mladý kněz v sutaně, Alfons Walkiewicz, známý z Monasterzysk, jemuž kdysi řekla, že její otec, polský důstojník, je v zajetí a máma v Osvětimi za obchodování se slaninou. A najednou přijdou Němci a požadují doklady. „To je moje sestra,“ ujišťuje je kněz a Němci kupé opouští. V Kocmyrzowě u Krakova měl Walkiewicz známé, proto vymyslel, že ji k nim odveze. Genowefa Kunegunda Kłosowska a její muž Roman provozovali bufet. Sestru přijali jako člena rodiny, dokonce začala chodit do školy. Spala na jedné posteli s jejich služebnou Czesií, která pocházela ze Sanoka. Před usnutím si vyprávěly o svých osudech, někdy hodně trhaně, nesouvisle, s kličkováním. A tak obě usoudily, že ta druhá je Židovka, ale nikdy to nevyzradily, protože nedůvěra chránila život. Byla závojem halícím pravdu.

Převážejí mě z jednoho tábora do druhého. Z letiště se dostávám do malého tábora v ulici Zabłocie nedaleko ghetta. Třídím a nakládám do vagonů telefonní dráty, izolátory a sloupy, které Němci odesílají

na východní frontu, směrem ke Kyjevu. Kwiatkovi mi posílají balíčky. Uzavřel jsem dohodu s Polákem, který na naši práci jménem Němců dohlíží a smí opouštět tábor. Právě on Kwiatkovy navštěvuje. Ti mu pro mě předávají balíčky a skromné částky na porci chleba navíc – Polák z toho dostává deset procent od cesty.

Později nás převázejí do Wieliczky. Tady rozebíráme baráky, nakládáme nábytek a těžké bedny uložené v podzemí solného dolu, vše se odváží do Německa.

V říjnu 1944 jsem v Plašově. Válka končí a Němci táhnou pryč. Od března 1943 do konce roku 1944 intenzivně vraždí Židy a taky Poláky přivezené z Montelupich. Mrtvoly házejí do masových hrobů. Po kapitulaci je na rozkaz svého velitele vyhrabou, položí na rošty a spálí. Zdi nasáknou šíleným smradem, odér se usadí na stromech. Vítr s ním bude ještě dlouho tančit bláznivé piruety.

V pátém táboře, do něhož se dostanu, v Gross-Rosen, panují hrozné podmínky. Stáváme se, tak se tomu tady říká, odborníky na výrobu munice. Po třech dnech naši skupinu sedmi set mužů převázejí do tábora v Brünnlitz (Brněnec). Práce je lehká, nezabíjí se, máme hlad, přestože je jídla více. Později se ukáže, že jsme se dostali na Schindlerův seznam. Schindler byl Rakušan v německých službách, který zachraňoval Židy v jím spravovaných táborech (Oskar Schindler se narodil roku 1907 ve Svitavách, byl německé národnosti; pozn. redakce). Jad Vašem mu udělil titul Spravedlivý mezi národy. Na vlastní žádost byl pohřben na katolickém hřbitově v Jeruzalémě.

Hned po válce se ohlásím u Kwiatkových. Otec se vrátil ze zajetí, dozvídám se na prahu. Dostal pokojík u rodiny v Bandurského ulici, už se k němu připojila Myška. Běžím tam. Otec je ještě pořád v uniformě polského důstojníka, Myška má hnědé vlněné šaty ušité z látky z dávno neexistujícího obchodu. A máma?! Co je s mámou, s tou, s níž jsme byli

jedno tělo?! Brázdy na otcově tváři vypadají jako střepy hluboko vrostlé do kůže. „Kwiatek říká, že jakási žena prý vyskočila z vagonu v okolí Rzeszowa.“ Brázdy se téměř neviditelně přemísťují, chvilkové oživení, „a na místě se zabila. Možná to byla vaše matka.“

„Kéž by byla!“ prudce vstanu od stolu a pádím ulicí, do někoho vrazím, pak se vrátím. Otec pije čaj z plechového hrnku. „Máš žízeň?“ ptá se.

Chtěli jsme se teď vydat do Kocmyrzowa pro druhou sestru, ale Kłosowští bufet zavřeli a odjeli do Bydhoště. Naštěstí jeden náš příbuzný sehnal jejich adresu.

Večer je vlahý a líně se noří do tmy, vystupuji z vlaku a hledám si nocleh. Dostanu místo na slamníku, kávu a chléb s máslem. Nic víc nepotřebuji. Ležím a upadám do snu jako do měkké, teplé, osvěžující vody. Ráno stojím před domem na uvedené adrese a trpělivě čekám. Konečně – sestra vyjde ze schodiště s košem smetí a se směšným, chundelatým psíkem. Schovám se za jejími zády, její světlé vlasy se lesknou na slunci. „Vítám vás!“ začnu zvesela a ona se otočí, ztuhne jako při setkání s duchem nebo něčím, co nás najednou přerůstá. Pak se rozpláče a já taky.

Tak jsme se všichni uchýlili do pokojíku v Bandurského ulici. Otec jako obchodní cestující, který sbírá objednávky na bakelitové krabičky na kosmetiku, vydělává velmi málo, takže si za dva roky neušetřil ani na civilní oděv. Já, student střední školy, jsem si začal přivydělávat kondicemi z latiny a matematiky. Sestry se zapsaly do židovské organizace Gordonia a s ní v roce 1948 vycestovaly do Izraele. V roce 1957 jsem se k nim připojil společně s otcem, mou ženou Krysíí a naším tříletým synem. Tehdy už jsem měl titul doktora lékařských věd – tak se snad splnilo jedno z otcových starých přání.

Pro všechny tři rodiny, které nás zachraňovaly, pro Kwiatkovy, Kowalczykovy a Przebindowské, jsme se zasadili o přiznání titulu Spravedlivý

mezi národy. Mirosławu, dceru Heleny Przebindowské, jsme spolu s jejím manželem hostili v Izraeli. Kněz Alfons Walkiewicz nás navštívil třikrát. Tehdy jsme organizovali nezapomenutelná setkání. Jednou přišel známý kněz Daniel Rufeisen z Haify, Žid, naše kamarádka Polka a ještě jeden mladý kaplan z kostela karmelitánů v Krakově, takže se ukázalo, že v této společnosti jsme s Krysiou jedinými nekřesťany. Ale žena připravila vepřové kotlety s brambory (jako v Polsku) a těm, co je jedli, se až dělaly boule za ušima.

Synové Kowalczykových se z úcty k tradici scházejí u nejstaršího z nich každé sobotní odpoledne, jeden z bratří udržuje stoleté hodiny, aby se neztratilo jejich trpělivé umění pomíjivosti. Medaili Spravedlivý mezi národy si mezi sebou každé dva až tři měsíce půjčují – tak na ni jsou, jak sami říkají, pyšní. „No, Oluśi, kdybys žil v Krakově, tak by ses stal pátým bratrem,“ řekli mi jednou.

Oba s Krysií pravidelně jezdíme do Polska a budeme to tak dělat až do smrti. Naše dospělé děti (dcera se narodila v Izraeli) mluví polsky. Někdy si říkám, že Izrael je zastávka na cestě mezi Polskem a oním světem.

Příběh Aleksandra Allerhanda, zesnulého v roce 2016.

Před rokem 1939, Židé z Przeworska, autor neznámý
(foto: MZŁ-DRM-443, ze sbírek: Muzeum - Zamek w Łańcucie /
Muzeum Historii Żydów Polskich POLIN).

עֵד
תֵּשֶׁב

Balkony domu cadika¹ Altera měly litinovou, přesto lehkou konstrukci. Vybíhaly z prosklených dveří jako smysly toužící po perspektivě a mně vždycky připadalo, že kvůli břemenu té touhy každou chvíli spadnou, nebo naopak vystřelí nahoru, do nebes. Góra Kalwaria, městečko u Varšavy, kde jsme bydleli v ulici, jejíž název si už nepamatuji, hned v druhém domě za rabínem, bylo jedním z nejdůležitějších center chasidismu v Polsku. Kolem dokola jsem míjel dlouhé, majestátní plnovousy, za něž jsem chtěl jako dítě zatahat, abych zjistil, jestli jsou pravé, což mi však nebylo dovoleno, protože majestát se přece netestuje.

Moje rodina se přátelila s rodinou advokáta Albina Mioduského, který měl ženu, dvě dcery a bydlel v domě na okraji města nedaleko nemocnice. Blízká řeka, která i za plného slunce chránila před žářem, přinášela zemitou, svěží vůni. Zeleň kolem řeky na jaře ožívala zpěvem slavíků – tím širokým tónovým spektrem naplněným strašlivou silou požadavku, aby nepřátelé míjeli hnízdo velkým obloukem. (Ze všech mi známých ptačích hlasů právě ten slavičí tak zvláště spojuje heroismus a pohádkovost, hádá se s nebem.)

Když jsme se v roce 1940 dostali do ghetta, měl jsem třináct let. Napsal jsem Mioduskému lístek s prosbou o jídlo a zprávy z árijské strany. Ozval se, poslal balíček a nakonec navrhl, že nás ukryje, jenom musíme s bratrem, tehdy desetiletým, utéct před akcí.

Seděli jsme u Mioduských týden ve sklepě, v části přehrazené překližkou, krmeni našimi ochránci a jejich dcerou. Večer jsme vycházeli na dvorek nabrat si vodu ze studny. Voda se tiše houkala v černé propasti stěn, pableskovala na nás tmavým echem hlubiny. Z ozvěň vědra narážejícího o stěny nám běhal mráz po zádech, jako kdyby odlupoval něco z tajemství ukrývaných pod zemí. Sedmého dne, kdy jsme nesli už naplněná vědra, si mě a bratra všimli kamarádi ze školy. „*Jude! Jude!*“

1 Cadik (z hebr. spravedlivý, správný) – označení pro rabína nebo pro obzvláště zbožného Žida (pozn. překladatelky).

volali a jejich ukazováčky mířily na naše utíkající záda. Z odhozených věder se do trávy rozlila voda a leskla se ve svitu měsíce.

Nevím, jestli se Mioduští dozvěděli, proč jsme tak náhle zmizeli. (Už jsem s nimi nikdy nebyl v kontaktu.)

Pak jsme se toulali jako zvířata hledající doupě a onen týden, s dostatkem vody a teplé kaše, kterou nám podávali v hliněném hrnci, a dramatická krása slavičího sváru doléhajícího od řeky, se vzdaloval, aby se po čase vracel a vyryl v paměti něžný obraz.

Pokud je mi známo, dva balkony na domě cadika Altera zůstaly, stejně jako další dva kalwaryjští Židé. Jednomu, který se dnes vydává za Poláka, pomáhala polská žena. Druhý se také oženil s Polkou, pracoval na židovském hřbitově, v blízkosti ostatků předků, protože se jeho současní příbuzní a známí proměnili v dým, svět bez hrobů a tvarů, bez stínů, svět omráčený obrazem planoucího prázdna.

Příběh Israela Rozenbluma, zesnulého v roce 2015.

ות ע
סמס
ותל